

***Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1932. годину*, књига III, приредила Нада Петровић, предговор Предраг Симић, Београд, Архив Србије и Црне Горе, 2008, (487)**

Архив Југославије је, у оквиру издавања извора за историју међународних односа 1930–1940. године, 2008. објавио трећу књигу ове едиције *Извештаје Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1932. годину*. Извештаје је за штампу приредила Нада Петровић, која је написала и напомене приређивача (стр. XIII–XV) и израдила именски и географски индекс (стр. 459–484). Аутор Предговора овом тому (стр. V–XII) је проф. др Предраг Симић, професор Факултета политичких наука и бивши амбасадор Републике Србије у Француској.

За приређивање зборника коришћено је седам фондова Архива Југославије (поред фонда Министарства иностраних послова Краљевине Југославије, фонд Сталне делегације Краљевине Југославије при Друштву народа у Женеви и фондови посланстава у Турској, Румунији, Белгији, Енглеској и САД), преко 70 наслова монографија, приручника, зборника грађе, чланака и архивских информативних средстава, и четири интернет издања, међу којима и дигитализовано издање дневних новина „Политика“ на сајту Народне библиотеке Србије (Извори и литература, стр. 485–487).

Методологија рада је остала иста тако да је и структура књиге саобразна претходним томовима. Објављени су месечни извештаји Министарства од јануара до децембра 1932. године (5–458), који се баве унутрашњим политичким, спољно-политичким, друштвеним, економским, привредним питањима у 23 земље, углавном европске (Италија, Албанија, Бугарска, Грчка, Турска, Мађарска, Аустрија, Немачка, Чехословачка, Белгија, Велика Британија, САД, Румунија, Пољска, Швајцарска, Египат, Шпанија, Совјетски Савез, Холандија, Летонија, Естонија, Литванија, Финска), нарочито њиховим односима са Краљевином Југославијом, као и деловањем Друштва народа. Извештаји из појединих земаља су различитог обима и целовитости, а по садржајности се истичу они из Велике Британије, Немачке, Аустрије, Бугарске, Чехословачке, итд., док се само повремено појављују кратки извештаји из Финске, Летоније, Естоније, Литваније, Холандије, Швајцарске и Египта. У грађи се и даље не појављује Француска, са којом је Краљевина Југославија у међуратном периоду имала најинтензивније дипломатске, економске, војне и културне односе. Истакнуто је да су у извештаје Министарства често улазили и месечни извештаји посланика из појединих земаља, међу којима су биле истакнуте дипломате, књижевници, културни и јавни радници (Милан Ракић у Риму, Јован Дучић у Будимпешти, Ђорђе Ђурић у Лондону, Живојин Балугџић у Берлину, Бошко Христић у Атини, Петар П. Пешић у Бриселу, итд.). С друге стране, извештаји за Совјетски Савез, са којим Краљевина није имала дипломатске односе, писани су у целини у Министарству, на основу штампе и других извора, а међународна активност ове земље је праћена и кроз делове извештаја из других земаља.

Основни текст је пропраћен са 323 напомене у којима су укратко објашњени поједини појмови, изрази, догађаји, појаве, документи, ставови штампе и биографије личности које се први пут јављају у тексту, а у одређеним случајевима за шире информације читалац је упућен на релевантну литературу, архивске фондове или на већ објављене извештаје за 1930. и 1931. годину. Тако су у напоменама, поред осталог, дати основни подаци о Тардијевом плану, конференцији у Лозани јуна 1932, извештају Литонове комисије за Манџурију, „суђењу шесторици“ у Грчкој новембра 1922, протоколу између Албаније и Бугарске из јануара 1932, мандатима Друштва народа, итд.; пренети ставови појединих листова из разних земаља о различитим питањима; описани југословенско-италијански инциденти на Крку и у Трогиру, погранични инциденти са Бугарском и Аустријом, и др.; дати основни биографски подаци о америчком председнику Френклину Делано Рузвелту, немачком канцелару Францу фон Папену, политичару Јозефу Гебелсу и комунисти Ернесту Телману, француском премијеру Едуарду Ериоу и политичару Андре Тардијеу, белгијском премијеру Шарлу Броквилу, грчком премијеру и председнику Теодоросу Пангалосу, италијанском политичару Фулвиу Сувићу, југословенским политичарима Богољубу Јефтићу, Живојину Балугџићу, Војиславу Маринковићу, итд.

Садржај објављених извештаја одражава све најважније догађаје, појаве и процесе на европској и светској историјској сцени на почетку 30-их година 20. века. У првом плану је и даље била велика светска економска криза која је захватила све земље Европе и Америку, тако да се кроз извештаје стиче детаљан увид у привредну и економску ситуацију у појединим земљама, као и у дипломатске напоре влада да преко финансијске помоћи консолидују прилике у својим државама и савладају економску кризу. Овим питањима су често у извештајима посвећивани посебни одељци, који показују да је велика економска криза била значајна и за даљи развој међународних политичких односа.

На политичком плану, почетак 30-их година је био обележен слабљењем француског утицаја у Европи, јачањем ревизионистичких земаља и све већим притисцима на систем међународних односа који је успостављен Версајским мировним уговором после Првог светског рата. С друге стране, све значајнији је постајао и Совјетски Савез чију планску привреду је мимоишла велика економска криза, који се укључивао у рад појединих међународних организација, али и даље супротстављао „санитарном кордону“ који је постављен у Европи као препрека ширењу његовог идеолошког утицаја. Краљевина Југославија, суочена почетком 30-их година са последицама економске кризе, краљевом диктатуром, лошим међунационалним односима, нарочито српско-хрватским, била је на удару политике Совјетског Савеза и ревизионистичких земаља, нарочито Италије, и упућена на сарадњу са Француском и земљама у сличном положају, Румунијом и Чехословачком кроз Малу антанту. Зато су посебно садржајни и значајни извештаји Министарства иностраних послова за 1932. из суседних земаља, Италије, Бугарске, Мађарске, Аустрије, Румуније, Албаније, али и Чехословачке, Пољске и других земаља. У њима је представљена сва тежина међународног положаја Југославије и бројни проблеми који су оптерећивали њене односе са суседним и осталим земљама. У осталим извештајима су пажљиво пропраћена и политичка и економска збивања у великим (Велика Британија, САД), као и у мањим европским државама затеченим дубоком економском кризом и међународним политичким променама почетком 30-их година.

Посебне појаве које су означиле почетак 30-их година и обележиле даљи развој међународних односа који је водио ка Другом светском рату, а могу се уочити и

из извештаја Министарства иностраних послова Југославије, биле су јачање Националсоцијалистичке партије у Немачкој и њен долазак на домаћу власт 1932. године, као и јачање јапанског милитаризма израженог у јапанско-кинеском сукобу у Манџурији. Стање у Немачкој је праћено директно, док су збивања на Далеком истоку праћена преко извештаја о раду Друштву народа. У извештајима су нашли место и други проблеми којима се Друштво народа бавило током 1932. године: конференција за разоружање, међународни спорови, пољопривредни међународни кредит, питање транспорта, јавних радова, опијума, мањинска и верска питања, међународни биро рада, мандати, економска питања, питања финансијске помоћи појединим земљама и регионима, питања блока подунавских земаља, Мале антанте, уласка Турске у Друштво народа, просветних филмова, рад Скупштине и Савета Друштва народа, разних комисија и конференција, итд.

Овај зборник грађе је помоћу садржаја и прецизних индекса географских и личних имена могуће читати не само хронолошки већ и по појединим земљама и проблемима, те је утолико кориснији и употребљивији за свако изучавање појединих спољнополитичких и међународних проблема током 1930-их година. Приређивач се држао основних правила издавања архивске грађе, очувања целовитости и аутентичности, није мењао језик и писмо, а лекторске интервенције су биле минималне. Тако је сачувао целовитост, аутентичност, стил и језик извора, и научној и широј јавности учинио доступним још један значајан део архивске баштине и направио још један корак ка остварењу издавачког циља, тј. комплетирања едиције *Извори за историју међународних односа 1930–1940*.

(Драгомир Бонџић)

***Journal of the Society of Archivists*, Volume 29, Number 1, April 2008 & Number 2, October 2008**

Журнал Британског архивистичког друштва у оба броја за 2008. годину, као и обично, доноси занимљиве чланке из области архивистичке теорије и праксе као и из области управљања документима.¹ Иако су инспирисани пре свега британским искуствима у овим областима, чланци могу бити поучни и корисни и другима без обзира на различите нивое материјалне и стручне развијености.

У априлском броју посебно су интересантни чланци који се односе на прилагођавање архивских установа изазовима савременог доба и редефинисању њихове примарне улоге. У чланку *Archives as Spaces of Memory*, аутор Eric Ketelaar истиче да свако активирање докумената и ново ишчитавање прошлости даје „нови отисак прстију“ и потврђује бесконачни смисао архива. Коришћење савремене информатичке технологије ствара основ за интерактивни процес између архива и људи који престају да буду само његови корисници, већ постају и његови контрибутори представљањем приватних докумената од историјског значаја као и усменом историјом. Као начин истраживања прошлости то је постојало и раније, али је новим техничко-технолошким средствима добило неслућене могућности.

О новој улози Националног архива у Лондону (до 2004 Public Record Office) у 21. веку говори се у тексту Натали Ченеј (Natalie Ceeney) *The Role of a 21st century National Archives – The Relevance of the Jenkinsonian Tradition, and Redefinition for the Information Society* кроз поређење са његовом досадашњом, традиционалном улогом карактеристичном и за друге националне архиве. На ову измену највише су утицали информатичка револуција и нова законска решења у погледу права на приступ информацијама од јавног значаја. Када је 1838. основан Public Record Office (претходница The National Archives) уопште није била предвиђена, изузев за одобрене истраживачке потребе, могућност јавног приступа у Архив и тако је било све до 1958. године. До тада, а практично и све до скоро, превасходна улога Архива је била чување докумената. Данас је тежиште све више на приступу документима. До пре само десетак година папир је био главни носач записа и у Архив су стизала, деценијама уходаним методама и поступцима, физички јасно структурирана документа у целовитом контексту и са јасном формом. Са све раширенијом употребом електронских носача у процесу пословања и доношења одлука појавио се нови изазов за Архив. Данас се одржавају састанци на којима учествују десетине међусобно физички потпуно удаљених учесника и где не постоји службеник који би све то забележио. Један једини примерак документа може истовремено користити више учесника. Све је више докумената који су истргнути из свог контекста са смањеном и чак изгубљеном евиденционом вредношћу. Посебна прича је проблем кратког века дигиталног записа. Све то, заједно са падом стандарда чувања докумената, налаже Архиву да се активније ангажује са ствараоцима документарне и архивске грађе како би се успоставили нови и повратили изгубљени стандарди у управљању

¹ Управљање документима је српски превод енглеског термина Record management усвојен у српској верзији стандарда ISO 15489.

документима како би могућност очувања електронског документа била једнака папирнатом. У сваком случају не само Национални архив у Лондону већ и други архиви у свету суочиће се у блиској будућности са пристизањем докумената у облику на који нису навикли и који ће захтевати нов приступ како би се, како каже аутор текста, „оживела историја“. Брзина промена је таква да је немогуће на период дужи од пет до десет година дефинисати будућу улогу архива.

Информатичка средства и дигитализација дају нове могућности архивима и о томе како се томе прилагођавају у Националном архиву у Лондону говори текст Криса Копера (Chris Cooper) *On-line On-Site: Transforming Public Services in the National Archives*, објављен у октобарском броју журнала. Овај Архив по посећености спада у највеће на свету, а после прикључења Породичног архива број посетилаца достиже цифру од 300.000 годишње. У дигитализацији и постављању једног дела архивских докумената на интернет Архив, и поред знатних просторних могућности, види начин да се смањи долазак бројних корисника. То, само по себи, чини одређену врсту докумената врло доступним потенцијалним корисницима широм света, али не значи да је поклоњено мање пажње уређењу простора за кориснике у Архиву. Напротив, повећани су простор и средства за кориснике који употребљавају документа у дигиталном облику, али искуство Националног архива указује и на нежељене последице (несналажење многих корисника да путем информатичких средстава дођу до података). Пружање помоћи корисницима повећало је радно оптерећење запослених и довело до нарушавања тишине у читаоници.

Чланак чији су аутори Geoffrey Yeo и Erica Ander, *My First Professional Post: Students Expectations of the Job Market in Archives and records Management in the United Kingdom*, бави се проблемом интересовања за стицање стручних квалификација из области архивистике и управљања документима после завршетка основних студија у Енглеској. Анализирано је више фактора који утичу на опредељење за занимање и радно место. Занимљиво је да је већина студената, и поред могућности да опредељењем за област управљања документима дође до боље плаћеног посла, преферирала архивистику и рад у архивима. Чињеница да су студенти у њој видели област блиску историји деловала им је инспиративније у том смислу.

(Предраг Крејућ)

Зоран Вељановић, Југославија, потреба или заблуда – Стварање Краљевине СХС 1918, Историјски архив, Кикинда 2006, (253)

Зоран Вељановић је аутор већег броја стручних радова објављених у часописима *Архивски преглед* (Београд), *Архивски гласник* (Београд), *Архивски анали* (Нови Сад), *Зборник Матице српске за историју* (Нови Сад), *Attendite* (Кикинда), *Ex Pannonia* (Суботица), *Rukovet* (Суботица), *Луча* (Суботица), *Vácsország könyvek* (Szabadka–Суботица), као и у издањима САНУ (одељење у Новом Саду), Архива Србије (Београд) и Архива Војводине (Нови Сад) итд.

Покретач је и уредник историографског часописа *Ex Pannonia* (1996–2001), уредник часописа за културу, уметност и науку *Луча* (2001–2004), уредник часописа за књижевност, уметност и друштвена питања *Круг Севера* (2004), уредник часописа за књижевност и културу *Ђуприја на Јасеници* (2008), сарадник је Матице српске у Новом Саду као и Института за историју Филозофског факултета у Београду.

Зоран Вељановић је рођен у Зрењанину 1959. године, а дипломирао је на Катедри за историју Филозофског факултета у Новом Саду са темом *Стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године*. Био је директор Историјског архива у Суботици (1993–2001), где и сада ради у Служби заштите архивске грађе ван архива. До сада је објавио четири самосталне књиге: *Мишићево (прилози за монографију) 1926–1996*, Суботица 1996, коју су рецензирани проф. др Љубивоје Церовић и музејски саветник Звонимир Голубовић; *Српска читаоница у Суботици 1862–1959*, Нови Сад–Суботица 1998, коју су рецензирани академци Славко Гавриловић и Василије Ђ. Крестић, и *Југославија, потреба или заблуда*, Суботица 2001, коју су рецензирани Јован Пејин, архивски саветник и директор Архива Србије и мр Драго Његован, виши кустос у Музеју Војводине. *Југославија потреба или заблуда*, Кикинда 2006, у другом проширеном издању рецензенти су Јован Пејин, архивски саветник у Архиву Србије, др Никола Жутић, историчар на Институту за савремену историју и др Драго Његован, виши кустос у Музеју Војводине.

Како је у периоду 2001–2006, био предавач у Архиву Војводине за предмет *Национална историја од 18. до 20. века* на полагању стручних испита за запослене у архивима АП Војводине, написао је и приручник за полагање стручног испита са називом *Национална историја од 18–20. века* (Нови Сад 2005).

У *Енциклопедији српске историографије* објављена је биографија и библиографија радова Зорана Вељановића.

У својој четвртој књизи суботички историчар, сада већ средње генерације, Зоран Вељановић демонстрирао је интересантан приступ, преко јасног и благоречивог стила, једној озбиљној и опширној теми као што је стварање јединствене јужнословенске државе, која је обухватала све народе и групе (осим Бугара) са балканског и панонског простора, које се збива 1918. године.

И ма колико нас одговарали странци, нарочито западњаци, да се манемо историје и да гледамо у будућност (а неке баш вајде од тог гледања нема на видику), Вељановић је остао веран музи Клио која и даље пружа инспирацију историчарима од нерава и заната. Према томе, морамо се бавити историјом, јер она се итека-

ко бави нама. Због тога он у синтетичком захвату теме проблематизује настанак југословенске државе, нудећи аргументе за своју дилему из наслова књиге, коју бих ја прецизирао игром речи: потреба из заблуде или заблуда из потребе. Иако је настанак југословенске државе био подвргнут преиспитивању већ приликом њеног уставног уобличавања, оно није још окончано. Чак је и подстакнуто трагичним догађајима током последње деценије 20. века. (Ако су сви јужнословенски народи силом прилика ушли у ту државу, она и није могла завршити другачије него како је завршила, али ако је било другачије, онда ми данас нисмо сведоци њихове слободе већ трагедије. Међутим, сигурно је да је крај јужнословенске државе посебно трагичан за српски народ). Очигледно је да историјски процес димензију трајања рефлектује и на процес њеног разумевања.

У Вељановићевој књизи нећемо наћи на нове детаље, нећемо наћи неоткривене документе или закаснеле мемоаре, који могу бацити ново светло на оно што се догодило. Оно што је у њој ново јесте покушај да се сагледа дилема из наслова и то са становишта српске државности, трагично заплетене у маглама уједињења, и српског националног интереса, који је највећим делом проглашаван великосрпским, хегемонистичким, достојним презира. То и није ништа чудно ако се сагледа становиште оних који га таквим проглашавају, налазећи упориште у сопственом националном интересу, или регионалном интересу, или интересу великих сила, које и данас сматрају да су њихови интереси на Балкану важнији и приоритетнији у односу на интересе народа који на Балкану живе, а посебно у односу на српски народ, као највећи и најраспрострањенији.

Реч је о подстицајној књизи на основу које ће читалац бити у прилици да дилему из наслова сам решава, али не на основу произвољности, већ на основу историјских истина садржаних у њој.

(Драго Његован)

Александар Раковић, *Југословени и Ирска револуција 1916–1923*, Београд 2009, (291)

Ирска револуција, којом је ирска држава стекла самосталност, одиграла се у три фазе. О свакој од њих (Ускршњи устанак из априла 1916, Англо-ирски рат 1919–1921. и Ирски грађански рат 1922–1923) постоји обимна литература на енглеском језику. У свим фазама Ирска револуција је пунила странице светске штампе и заокупљала светску политичку, интелектуалну и научну јавност. Увид у домаћу штампу показао је да су о том питању писало и на простору који се 1918. године нашао окупљен у границама југословенске државе. Догађаје у Ирској, током ратних година, пратиле су *Београдске новине* и загребачки *Обзор*. После настанка заједничке државе о Ирској револуцији писали су београдски и загребачки листови, страначка штампа, утицајна периодика. О Ирској револуцији Владу у Београду је извештавало Посланство у Лондону. О њој се говорило у Народној скупштини Краљевине СХС. Своје судове изрицали су политичари, знаменити интелектуалци, јавни радници, научници. Ипак, о том важном догађају европске историје, његовој перцепцији у југословенској јавности и „употреби“ у политичким обрачунима који су потресали југословенску државу, до сада није писано. Отуда истраживање које је обавио колега Раковић сматрамо пионирским а резултат до кога је дошао историографски важним.

Изворну основу књиге *Југословени и Ирска револуција* чини, пре свега, необјављена архивска грађа похрањена у архивским фондovima и збиркама Архива Југославије, Архива Србије, британског Националног архива. Упоредо са тим коришћена је објављена архивска грађа, мемоарска литература, штампа и периодика, историографска, политиколошка, правна литература и публицистика објављивана на српском и енглеском језику. Обављена истраживања резултирала су високим степеном истражености посматране појаве. Свестрано је реконструисан феномен сагледавања Ирске револуције у југословенској јавности. Уочено је мноштво нових детаља који обогаћују досадашња сазнања, омогућавају целовитије сагледавање употребе представа о „српском питању“ у ирско-британским и међуирским односима, доприносе разумевању настојања да се модел „Ирске револуције“ примени на југословенском простору и искористи методологија решавања „ирског питања“ као пример за решавање статуса Хрватске унутар југословенске државе.

О истраживачким проблемима са којима се мр Александар Раковић суочио и историографски их обрадио речито говори структура књиге. Уз предговор, садржајно богат уводни део текста, закључак, прилоге и попис извора и литературе, структуру књиге *Југословени и Ирска револуција 1916–1923*. чини шест по обиму неједнаких поглавља. Унутар њих материја је изложена путем више ужих тематско-хронолошких целина које сведоче о бројним истраживачким рукавцима које је аутор настојао да испита. Свако од поглавља посебно и сва заједно нуде упечатљив одговор на истраживачко питање „шта су Југословени, Срби и Хрвати, Београђани и Загрепчани, уопште знали о Ирској, о три фазе Ирске револуције и одакле су црпили информације, али и инспирацију за своје расправе када су у њих уносили ирске примере“?

У уводном поглављу аутор је, на основу постојеће историографске литературе, дефинисао појам „ирско питање“, указао на значај „Ирске револуције“ и изнео генезу развоја сложених ирско-британских односа у деценијама које су претходиле Првом светском рату. Посебну пажњу је посветио појави аутономистичке идеје, покушајима да она буде остварена путем британско-ирског договора, нарастању међусобних антагонизама који су идеју аутономизма удаљили од стварности и довели до појаве револуционарног покрета и политичког и људског пораза заговорника аутономије мирним путем. Упоредо са тим указао је на друштвену и политичку моћ јавности, њене границе одређене бројем читалаца, деценијска настојања да се јавно мњење отргне од политичке пропаганде, критички одреди према стварности и позадини догађаја о којима извештава и суди.

Прво поглавље књиге Раковић је посветио Ускршњем устанку и постустаничком периоду (1916–1918) и његовој перцепцији у аустроугарској штампи на српско-хрватском језику. Веома прецизно је указано на циљеве немачког војног уплитања у Ирској, настојања да грађанским ратом у Ирској Британија трајно буде удаљена од догађања у Европи (дотурање оружја ирским револуционарима – подједнако алстерским паравојним формацијама као и ирским националистима), везе које су постојале између немачке и ирске емиграције у САД и контакте успостављене са немачким дипломатама и научницима. У оквирима светског рата, уз скретање пажње на међуусловљеност догађаја и хронологију дешавања, приказане су ирско-немачке припреме, сам ток Ускршњег устанка и последице које је он произвео. Сагледана је активност, изнети основни политички ставови, уочене разлике у приступу решавању ирског питања између устаничких вођа, проговорено њиховим убеђењима, фанатизму, судбини (Р. Кесмент, Џ. Девој, П. Пирс...). Веома концизно аутор је указао на доминантна антибританска расположења међу католичким становништвом Ирске, улогу Ватикана у догађајима из 1917–1918. године (поистовећивање могуће регрутације са „објавом рата“), терор британских власти. Информације о Ускршњем устанку и постустаничком периоду (1916–1918), како показује истраживање Александра Раковића, југословенска јавност је добијала путем аустроугарског гласила *Београдске новине* и загребачког независног дневног листа *Обзор*. Вести које је штампа доносила биле су контролисане, што се најдиректније одражавало на истоветно писање *Београдских новина* и *Обзора*. У извештавању листова доминирале су три сугестивне слике – устанак, суђење његовим вођама, постустанички период. Свака од њих била је у функцији приказивања „британског лицемерја у бризи за мале народе“, уверења у победу немачког оружја, исправности политике коју је водила Аустро-Угарска. У опширном писању *Обзора* уочљив је висок степен идентификације хрватске политичке елите са догађајима у Ирској, критика британске политике која се метафорично могла односити и на Аустро-Угарску, појачано интересовање за идеје које су водиле решењу „ирског питања“.

У другом и трећем поглављу књиге, насловљеним „Југословенска штампа и периодика о Англо-ирском рату 1919–1921“ и „Југословенска штампа о Ирском грађанском рату 1922–1923“, аутор је скренуо пажњу на последице рата, јачање Шин фејна и његову изборну победу 1918, спиралу насиља која је била увод у Англо-ирски рат. Приказана је кампања бруталног терора за коју се одлучила ИРА, објашњена природа војне управе коју се одлучио Лондон, презентоване војне операције и политичке и пропагандне активности обе сучељене стране. Осуда рата у јавности, дипломатски притисак САД, јењавање рата, мировни преговори и стварање Слободне Државе Ирске још неке су од тема о којима Александар Раковић пи-

ше. Подела Ирске и давање статуса доминиона њеном јужном делу створила је услове за отпочињање грађанског рата. У жеку оружаних сукоба али и каснијих расправа о будућности земље, како показује ово истраживање, ирски политичари су се позивали на пример Србије и имали информације о политичким, школским, економским приликама у Југославији. Њихове амбиције, ипак, нису тежиле томе да Ирска постане „мала Србија на западу Европе“.

Ставова југословенске јавности о Англо-ирском рату (1919–1921) и Ирском грађанском рату (1922–1923) аутор је сагледао на основу писања београдских и загребачких независних листова – лево-либералне *Политике*, демократски оријентисане *Правде*, круни блиског *Времена*, обавештеног и утицајног *Обзора* и југословенски опредељене *Ријечи*; угледних часописа – *Српског књижевног гласника* и *Нове Европе*; страначке штампе – радикалске *Самоуправе*, демократске *Демократије*, републиканске *Републике* и листа ХРСС *Слободни дом*. Анализа аутора показују да се уз бројне и веродостојне информације, добро познавање историје британско-ирских односа и високу обавештеност о актуелним приликама у писању листа *Политика* могла осетити наклоност према ирским републиканцима. Супротно томе *Правда* је била много критичнија према идејама и делатности републиканског покрета у Ирској. Близак круни лист *Време* је инсистирао на легитимитету власти на самим тим и подржавао ирску владу у сукобу са републиканцима. За радикалску *Самоуправу*, која је имала разумевање за политику Британије, ирски републиканци су били „терористи“. У писању тог листа уочљива је била сумња у способност Британије да реши „ирско питање“ и нада да ће мудрост, широкогрудост и искуство у владању допринети његовом успешном превазилажењу. Лист *Демократија* је, у складу са политичким погледима које је заступао, био мишљења да Ирци, објективно, и поред свих настојања, бољи статус од доминиона не могу добити. Лист *Република* је, опет, безрезервно подржавао ирске републиканце и, у складу са тим, и писао у прилог радикалног решења „ирског питања“. *Обзор* је, у почетку, нудио мноштво информација, настојао да региструје сваку идеју која води решењу „ирског питања“ и политички центар из кога стиже, исказивао наклоност за ирску страну у Англо-ирском рату. Касније, текстови објављивани у том гласилу били су на трагу ставова које је агресивно наметао хрватски покрет. Југословенски оријентисани лист *Реч* је имао више слуха за ставове и аргументацију британске стране. Радићев *Слободни дом* је извештавање о Ирској револуцији стављао у функцију решавања српско-хрватских политичких спорова и инсистирао на ставу да „хрватско питање“ треба решавати у политичком контексту решења ирског питања. Анализа штампе и периодике је показала у којој је мери „ирско питање“ заокупљало југословенску јавност, обликовало „свест“ политичара, фанатизовало масе следбеника, служило као пример и инспирација у хрватско-српским политичким свађама. Аутор је настојао да идентификује порекло информација на којима је почивало писање штампе и уочио у којој мери исти подаци добијају различито сенчење, па и тумачење, у складу са концепцијом листа у коме су презентовани. Закључци до којих је дошао говоре да је медијска слика о Ирској револуцији на југословенском простору била, на једној страни, потенцијално исцрпна и целовита а, на другој, истовремено, партијална и страначки искључива. Сваки од листова, у складу са својим страначким опредељењем, местом излагања и читалачком публиком којој је био намењен, формирао је различито а често и сасвим супротно јавно мишљење. Сви заједно могли су да понуде обавештеном читаоцу спремном да критички мисли, квалитетну и целовиту информацију о Ирској револуцији. Садржајно супротстављени једни другима подстицали су анимозитете и сукобе. Све је то потврдило закључак да у југосло-

венској држави није постојала јединствена југословенска јавност већ више, често супротстављених, јавности.

У књизи Александра Раковића читалац може сазнати у којој је мери у британско-ирским и међуирским споровима (1914–1923), употребљаван пример Србије и на који је начин о тим догађајима извештавала српска и југословенска дипломатија. Тој теми посвећено је четврто (190–195) и пето (195–204) поглавље књиге. Иако скромнијег обима садржај та два поглавља допадљиво разоткрива којој је мери, како је говорио В. Черчил, „довољно снажан догађај“, какав је био ултиматум Аустро-Угарске монархије Србији, прекинуо свађе у британском парламенту и „бацио питање самоуправе у сенку“. Садржајно су сасвим нове и веома вредне и странице књиге на којим аутор пише о употреби примера Србије у британско-ирским препиркама, упоређивању Ирске са Србијом чињеним од стране ирских националиста у циљу остваривања права на слободу и независност, поистовећивању помоћи Србији са питањем „британске части“ карактеристичним за протестантске унионисте. Вредно је пажње и уочавање да су сугестије о „упоређивању“ српског питања са ирским постојале и током мировних преговора 1921. године али да их Де Валера није сматрао, у том тренутку, погодним. Вреднујући извештаје српских и југословенских дипломата аутор је закључио да они, иако не бројни, својим садржајем, прецизношћу и квалитетом превазилазиле оквире дипломатске информације, указују на последице догађаја по стабилност Велике Британије и најдиректније дугорочно обликују политичке ставове српске и југословенске владе о том сложеном европском питању. Аутор пише да је питање решавања статуса Црне Горе, о коме се расправљало у британском парламенту, у једном тренутку послужило за повлачење паралела и актуелизовање „ирског питања“. У исто време, део политичке опозиције у Краљевини СХС је, отварајући расправе о стању у Ирској, то питање користио у политичкој борби, правио паралеле између решавања ирског и хрватског питања, у примеру Ирске налазио инспирацију за оружану и политичку супротстављање југословенској држави.

Књигу *Југословени и Ирска револуција 1916–1923.* засвођује поглавље о употреби представа о Ирској револуцији у српско-хрватским споровима. У њему аутор показује у којој су мери сучељене перцепције Ирске револуције биле одраз и у функцији политичких сукоба и подела које су из темеља потресале Краљевину СХС. У том контексту је анализирана активност чланови Хрватског комитета и њихово настојање да оружаном путем, по „ирском моделу“, обезбеде статус Хрватске у југословенској држави. Аутор је упозорио на могућу улогу Ватикана у повезивању ирских и хрватских националиста. И iscrпно су изложени политички ставови Хрватске пучке сељачке странке (касније Хрватске републиканске сељачке странке) и покушаји поистовећивања хрватског са ирским питањем. Дужна пажња је поклоњена паралелама и аналогијама између британско-ирских и српско-хрватских односа које су повлачили политичари блиски Хрватској заједници. Регистрована је политичка активност Демократске партије и ставови њених лидера да у деловима земље где живе помешани Срби и Хрвати не траба стварати „ни Ирске ни Улстера“. Дефинисани су погледи Хрватског блока на ирско питање. Истраживање Александра Раковића је показало да је штампа, својом пропагандном делатношћу, била трансмисија која је утирала пут идејама хрватске политичке елите. Добро познавање литературе и властита архивска истраживања омогућила су аутору да искорачи изван граница до сада познатог о овом важном питању.

Гласник Удружења архивских радника Републике Српске, год. I, бр. 1, Бања Лука 2009, (582)

Ова година остаће запамћена и по обогаћењу архивске продукције појавом новог архивистичког часописа – *Гласника* Удружења архивских радника Републике Српске, са средиштем у Бања Луци. Његов први број садржи преко 45 радова на импозантне 582 странице.

Као што је уобичајено, у овом броју, на више места, изложене су намере – шта се жели њиме да постигне. Истакнуте су насушне потребе за оваквим стручним часописом у Републици Српској, јер се у јавности мало зна за постојање и значај архивске делатности. Потреба да се расветле запостављене или недовољно обрађене историјске теме везане за овај простор у Босни и Херцеговини била је додатни мотив за покретање часописа, осведочен са 20 историографских радова објављених у првом броју. У овом броју види се полетност архивиста и историчара, жељних откривања и осветљења „тамних места“ и особитих историографских тумачења „познатих догађаја и појава“ из прошлости на овом простору. Поједини аутори су се огледали са више радова, што је веома похвално.

Часопис је, номинално, гласило удружених архивских радника Републике Српске, али је отворен за стручне и научне радове архивиста, историчара и сарадника из других простора бивше Југославије и шире. Пожељно је, при томе, да се њихове теме односе на прошлост простора Републике Српске, односно Босне и Херцеговине. Тако је урађено у првом броју часописа.

Концепција часописа је изложена по редоследу стручног значаја: на првом месту а) архивистичке теме, а следе: б) историографске теме, в) објављивање архивске грађе, г) прикази и осврти на архивистичке и историографске радове, д) библиографије објављених радова архивских посланика, архивских установа и удружења, њ) о делатности Удружења и, на крају, е) сећања на архивске радове и животе архивских посленика.

Архивистичке теме обрадили су следећи аутори: Зоран С. Мајкић, О Архиву Републике Српске и Закон о архивској дјелатности; Бранко Антељ, Архивска дјелатност у Херцеговини; Бојан Стојнић, Краљевска банска управа Врбаске бановине (историјат ствараоца и приказ организације архивског фонда); Верица Јосиповић, Фондови републичких органа у Архиву Републике Српске; Нада Петровић, Бања Лука у бази података Инвентар Архива Југославије (Фондови и збирке из периода Краљевине Југославије); Изет Шаботић, Улога и значај архива у остваривању права приступа информацијама (босанскохерцеговачко искуство); Братислав Теиновић, Архивска грађа као музејски експонат и Милош Марић, Заштита архивске грађе у ратним условима и стечена искуства из посљедњег рата.

Историографске радове приложили су следећи аутори: Аранђел Смиљанић, Титула жупана од првог помена до краја XII вијека; Борис Бабић, Напади Османлија на Босну деведесетих година XIV вијека; Жељко Вујадиновић, Костајница 1556–1878; Горан Ђуран, Давид Кохен, јеврејски трговац из Сарајева (XVI–XVII вијек); Боро Бронза, Хабзбуршки политички пројекти на граници Босанског пашалука

после мира у Сремским Карловцима; Фикрет Миџић, Разграничење између Османлијског и Аустријског царства кроз анализу старих географских карата 1699–1791; Ђорђе Микић, Војислав Шола (1869–1930), национални борац и политичар; Бојан Стојнић, Штампарија Срца Исусова (*Typis Sacratissimi Cordis Jesu*) 1879–1945; Ђорђе Микић, Душан Поповић, Моћ и богатство бањалучких земљопоседника Цинића; Боровоје Милошевић, Аустроугарска политика у Босанској Крајини у окупационом раздобљу 1878–1908; Славка Миросављевић, Живот и рад бањалучког сликара Божидара Николића (1904–1958); Горан Латиновић, Градитељска дјелатност Српске православне цркве у Босанској Крајини 1918–1941; Драгиша Д. Васић, Школство теслићког краја 1918–1941; Боро Мајданац, Културни одбор студената Београдског универзитета 1937–1941; Зоран Пејашиновић, Театар под ореолом краља Петра. Камичак за мозаик бањалучког позоришта; Зоран С. Мачкић, Наши бивши суграђани Александар и Ксенија Медведев; Бојан Стојнић, О такозваним „лијежим скретањима“ у Комунистичкој партији Југославије 1941–1942; Љиљана Радошевић, Бањалучке првомајске прославе 1945–1970. и Славојка Бештић-Бронза, Дјелатност југословенске екстремне емиграције у СР Њемачкој.

Архивску грађу објавили су следећи аутори: Ђуро Тошић, Црквено поништење једног брачног уговора; Братислав Теиноввић, Поп Василије-Војан Ковачевић (1844–1896) и његово свједочанство из српског устанка у Босни 1875–1878; Верица Стојшић, Прописи Сиротишта „Марија Звјезда“ и Зоран С. Мачкић, Устав Руске матице у Бања Луци.

Архивско информативно средство објавила је Верица Стошић, Оријентални рукописи и документи (1311–); 1311/1925 (Аналитички инвентар).

Приказе и осврте на објављене архивистичке и историографске радове приложили су: Борис Бабић, *Стари српски архив*, књига 7 (2008), стр. 261; Павле Драгичевић, *Грађа о прошлости Босне I*, АНУРС, Бања Лука 2008, стр. 211; Братислав Теиноввић, *Хладно оружје из османско-турског периода у Музеју Републике Српске*, каталог музејске збирке I, Музеј Републике Српске, Бања Лука 2008, стр. 187 (Бојан Стојнић); Бојан Стојнић, *Међународни научни скуп поводом стоте годишњице анексије Босне и Херцеговине*; Горан Латиновић, *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије (август – децембар) 1930. године – Извори за историју међународних односа 1930–1940*, књ. I (приредили Нада Петровић и Саша Илић), Београд: Архив Србије и Црне Горе, 2005, XIV + 298 стр. и *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1931. годину – Извори за историју међународних односа 1930–1940*, књ. II (приредили Нада Петровић и Јелена Бакић), Београд: Архив Србије и Црне Горе, 2007, XII + 527 стр.; Бојан Стојнић, *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1932. годину*, књ. III, приредила Нада Петровић, Београд: Архив Србије и Црне Горе, 2008, XV + 487 стр.; Бојан Стојнић, Родољуб Чолаковић, *Дневник 1971–1972*, приредио: академик Здравко Антонић, Академија наука и умјетности Републике Српске [и] Музеј Семберије Бијељина, Бањалука–Бијељина 2008, стр. 445; Алмира Алибашић, Селма Исић, Саша Белтрам: *Извештај о учешћу на „Јесењској архивској школи“*, Трт, 16–23. 11. 2008. и Чедомир Радуловић, Велибор Радуловић: *Како је наста(ја)ла WEB презентација Архива Републике Српске*.

Библиографију објављених радова изложио је Зоран С. Мачкић, *Библиографија издања Архива Републике Српске и радова радника Архива Републике Српске*.

Делатност Удружења презентирала је Верица Јосиповић, *Из дјелатности Удружења архивских радника Републике Српске*.

У рубрици *In memoriam*, радне и животне биографије за преминуле архивске раднике сачинили су: Верица Стошић, *Милан (Илија) Вукмановић (1928–1993)*, Божан Стојнић, *Академик Здравко Антонић (1934–2009)*, Душан Вржина, *Ибрахим (Ћамил) Ибришагић (1921–2000)*, Верица Стошић, *Нафис (Салих) Халиловић (1922–1992)* и Душан (Стево) Лукић (1920–2004).

У овом броју часописа није објављен ниједан прилог, како из архивистичке делатности тако и из историографије, из источних делова Републике Српске, почев од Добоја, преко Бијелине, Зворника до Фоче и Источног Сарајева. То треба, још у скорој будућности, променити, подстицајима и чак инсистирањима, да би се приказала и унапредила архивска и историографска делатност, уједначено, у свим деловима Републике Српске.

Завидан стручни ниво првог броја часописа *Гласник* обавезује како редакцију тако и ауторе радова да се тај тренд настави објављивањем сериозних радова и прилога.

(Гојко Маловић)